

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ, доктори илмҳои филологӣ Офаридаев Назрӣ ба диссертатсияи Убайдуллоева Мавзунахон Азамовна дар мавзуи “Ибораҳои фразеологии тавсифӣ дар забони адабии муосири тоҷикӣ (дар асоси маводи насрӣ бадеӣ)”, ки барои дарёғти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) дактор аз рӯйи ихтисоси 6D020500 – Филология (6D020502 – Забони тоҷикӣ) пешниҳод шудааст.

Фразеология сарвати миллии ҳар як забон буда, бо фарҳанг, урғу одат, расму русуми мардум, ровоншинохтии миллӣ, зиндагии моддию маънавии ҳалқ робита зич дорад. Дар забоншиносии тоҷик қисме аз масъалаҳои ибораҳои фразеологӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд ва оид ба паҳлуҳои гуногуни ибораҳои фразеологӣ асару мақоалаҳои зиёд ба табъ расидаанд. Вале сарвати фразеологии забони тоҷикӣ баҳри беканор буда, дар умқи он то ҳол ғанҷҳои ноёбу ниҳоне мавҷуданд, ки интизори баррасиҳои илмӣ мебошанд. Аз ҷумла, вазифаҳои ибораҳои фразеологӣ дар осори бадеӣ, нақши онҳо дар оғаридани санъатҳои бадеӣ, вазифаҳои фразеологизмҳо дар ифодаи тасвири бадеӣ, нишонаҳои луғавӣ ва дастурии ибораҳои фразеологии тавсифӣ, муқаррар намудани тобиши эҳсосотӣ ва образнокии ибораҳои фразеологии тавсифӣ то ҳол пурра аз назари илмӣ таҳлил нашудаанд. Аз ин рӯ мавзуи диссертатсияи мавриди тақриз қароргирифта мубрам буда, дорои арзиши назариявию амали мебошад.

Диссертатсия ҷанбаи пурқуввати назариявӣ дошта, осори зиёди забоншиносӣ оид ба фразеологияи умумӣ ва фаръӣ мавриди истифодаи муаллиф қарор гирифтааст. Дар се боби кори илмӣ масъалаҳое баррасӣ шудааст, ки аз назари назариявию амали арзишманд мебошанд ва дорои далелҳои нави забонӣ мебошанд. Ҳар як боби пажуҳиши илмӣ ба фаслҳои алоҳида ҷудо шудааст, ки мантақан бо ҳамдигар алақаманданд. Боби аввали рисолай таҳқиқӣ аз ду фасл иборат мебошад. Тавсиф яке аз муҳимтарин санъатҳои бадеӣ маҳсуб ёфта, дар оғариниши он ибораҳои рехта нақши муҳим доранд. Аз ин рӯ, фасли аввали диссертатсия ба тавсиф, дараҷаи омӯзиши он, нақши он дар тасвири бадеӣ, нақши он дар назму наср бахшида шудааст. Муаллифи диссертатсия дуруст қайд мекунад, ки тавсиф дар таркиби ибораҳои рехта марҳила ба марҳила инкишоф ёфт. Лозим ба ёдоварист, ки муаллиф масъалаи тафовути қалимаҳои тавсифӣ ва муайянкунандаро таҳлил намуда, оид ба хусусиятҳои грамматикий ва луғавии қалимаҳои тавсифӣ ва нақши ин қалимаҳо дар шаклгирии ибораҳои фразеологӣ ба хulosai дуруст омада, бо далелҳои забонӣ онро дар асоси

маводи забони точикӣ нишон медиҳад. Диссертант тафовути тавсиф ва муайянкунандаро ба тариқи зайл нишон додааст:

1. Тавсиф ва муайянкунанда ду падидай гуногун буда, аммо ба ҳам муқобил нестанд, баръакс моҳиятан муродифанд.
2. Муайянкунанда ва тавсиф дар матн вазифаи зебоофарӣ дошта, аз муайянкунандаҳои мантиқӣ, ки ба матнҳои илмӣ ва расмӣ хосанд, фарқ доранд.
3. Тавсиф як навъ муайянкунанда буда, дар қолаби матнҳои бадӣ муносибатҳои субъективиро ифрда мекунад.
4. Тавсиф дар матни асари бадӣ образнок ва ифоданок зохир мешавад, аммо муайянкунанда бештар одӣ ва бидуни тасвир сурат мегирад.

Диссертант хулосаҳои фавқро бо мисолҳои зиёде таҳлил намудааст ва вазифаҳои тавсифро муайян намудааст, ки аз бойгари сарвати фразеологии забони точикӣ шаҳодат медиҳад.

Фасли дуюми боби якум ба таҳлили нишонаҳо ва аломатҳои асосии ибораҳои фразеологии тавсифӣ бахшида шудааст. Муаллифи диссертатсия аломатҳои умумии аборҳои фразеологиро ба ибораҳои фразеологии тавсифӣ низ хос медонад. Вале дар баробари ин вижагиҳои хоси ибораҳои тавсифии фразеологиро зимни таҳлили мисолҳо нишон додааст. Ибораҳои фразеологии тавсифӣ аз ҷиҳати соҳторӣ ва ифодаи маънои ҷузъҳои таркибӣ, ифодаи тобишҳои гуногуни маънӣ аз хелҳои дигари ибораҳои рехта тафовут доранд.

Дар диссертатсия ибораҳои фразеологии тавсифӣ, ки дар қолаби ибораҳои исмии изофиҳӣ соҳта мешаванд ва тафовути ин ибораҳо аз ибораҳои дигари рехта мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Калимаҳои тавсифӣ дар ин гуна ибораҳо бевосита ба аломатҳои назаррас ва фарқунандаи ашё ё зуҳурот ишора мекунанд. Тавсифҳои фразеологӣ ибораҳои дутаркиба буда, аз ду аъзои мустақилмаъно таркиб ёфтаанд: ҷузъи номинативӣ ва ҷузъи тавсифӣ, ки хусусияти муайянкунандагӣ дорад. Дар кори илмӣ ба тафовути иборҳои изофиҳии озоди нахвӣ ва ибораҳои изофиҳии тавсифӣ даҳл карда шуда, вижагиҳои муносибати маъноии байнӣ ҷузъҳо, устувории соҳтор, образнокии ин гурӯҳи номҳо муайян карда шудааст.

Ифодаи маънои ҷузъҳои таркиби ибораҳои рехтаи фразеологии тавсифӣ дар сурати маънои яклухт сурат мегирад ва ин хусусият устувории маънӣ ва соҳтории ин гуна ибораҳои рехтаро таъмин намудааст. Ҷузъи асосии ин гуна ибораҳо ба маънои маҷозӣ меояд.

Дар баробари ин ибораҳои фразеологии тавсифӣ бо дигар гуруҳҳои маъноии ибораҳои рехта, аз қабили идиома, фраземаҳо алоқаманданд, ки дар диссертатсия ба масъалаи зикршуда низ таваҷҷӯҳ зоҳир гардидааст. Ба ҷуз аз ин дар ин фасл тобишҳои маъноии эҳсосотӣ ва баҳодиҳии ибораҳои рехтаи тавсифӣ ва тарзҳои ифодаи тобишҳои маънӣ бо мисолҳо таҳлил шудааст.

Боби дуюми рисолаи диссертатсионӣ ба таҳлили хусусиятҳои соҳтории ибораҳои фразеологии тавсифӣ баҳшида шудааст, ки дар ду фасли он қолабҳои ибораҳои фразеологии тавсифӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст. Аз назари соҳторӣ қолаби ибораҳои тавсифӣ вобаста ба таркиби луғави ва грамматикий, ҷузъи асосӣ, ҷузъи тобеъ, воситаҳои алоқа тасниф мешаванд. Муаллиф дуруст қайд меқунад, ки иборҳои забони тоҷикӣ таъриҳан аз аз рӯйи ҳиссаҳои мустақили нутқ ташаккул ёфтаанд, ки исм дар ин маврид мавқеи асосӣ дорад ва бо сифат, сифати феълӣ, шумора, ва ҷонишин тафсил меёбад. Дар раванди рушду тағйирёбии забон фразаологизмҳо низ тағйир меёбанд ва дорои қолабҳои нав мегарданд.

Диссертант дар асоси маводи зиёди насри бадеӣ таркиби сарфии ибораҳои фразеологии тавсифии изофиро муайян намуда, онҳоро ба қолабҳои сермаҳсул, каммаҳсул ва бемаҳсул ҷудо кардааст. Ба қолаби сермаҳсул қолаби исму исму ва исму намудҳои гуногуни сифат доҳил мешаванд. Ба қолаби каммаҳсул қолаби исму сифати феълӣ ва баъзе қолабҳои каммаҳсули исму исм бо пайвандаку бандаки изофӣ доҳил мешаванд, ки дар диссертатсия сабаби каммаҳсул гаштани чунин қолаб нишон дода шудааст. Хуб мешуд, ки корбурди қолабҳо дар асоси арқоми оморӣ нишон дода мешуд. Қолаби бемаҳсул ибораҳои тавсифиеро дар бар мегирад, ки дар асоси маводи истифодашуда барои чунин ибораҳо яктоғӣ мисол пайдо шудааст. Диссертант қолабҳои зеринро ба гуруҳи бемаҳсул доҳил намудааст: қолаби исму бандаки изофӣ ва исму бандаки изофӣ, исму бандаки изофӣ ва сифати аслӣ ва бандаки изофӣ ва сифати нисбӣ ва монанди инҳо аз исму сифат бо иловай пайвандаку пешванду сифати феълӣ таркиб ёфтаанд.

Дар зерфаслҳои марбути фасли дуюм нақши ҳиссаҳои нутқ дар ташаккули ибораҳои рехтаи тавсифӣ баррасӣ шудааст. Ифодаи ҷузъи якум ва ифодаи ҷузъи дуюм ба таври алоҳида аз назар гузаронида шудааст. Вобаста ба ҷузъи асосӣ дар ин самт исм нақши асосӣ дорад. Ба вазифаи ҷӯзъи дуюм бештар сифатҳои сода ва мураккабу таркибӣ ва сифатҳои феълӣ меоянд, ки дар навбати худ боз ба қолабҳои муайяни таркиби сарфӣ ҷудо карда шуда, таҳлил шудаанд.

Ҳамин тариқ, муаллиф 15 қолаби ибораҳои изофиро дар ташаккули фразеологизмҳои тавсифӣ муайян намудааст. Бояд ёдовар шуд, ки дар охири боби дуюм ҷадвали гистограмма ва диаграммаи корбурди ибораҳои тавсифии фразеологӣ дар асоси маводи осори 15 нафар нависандай маъруфи тоҷик оварда шудааст, ки арзиши илмии диссертатсияро тақвият баҳшидааст.

Боби сеюми диссертатсия хусусиятҳои маъноии ибораҳои фразеологии тавсифиро дар бар гирифтаааст ва аз ҷор ғасл иборат аст. Лозим ба ёдоварист, ки хусусиятҳои маъноии ибораҳои фразеологии тавсифӣ ба тариқи умумӣ ба вижагиҳои маъноии фразеологизмҳо шабоҳат дошта, дар мавридҳои алоҳида дорои баъзе хусусиятҳои хос мебошанд. Тавре маълум аст, ҳангоми таснифоти маъноии дилҳоҳ воҳидҳои фразеологӣ ифодаи маънои ягонаи онҳо дар заминаи мавҷудияти маънои маҷозӣ ба назар гирифта мешавад. Дар боби мазкур диссертант осори забоншиносони ватанӣ ва хориҷиро оид ба маънои воҳидҳои фразеологӣ таҳлил намуда, онро дар таснифоти маводи таҳлилшуда татбиқ намудааст.

Ғасли аввали боби сеюми рисолаи диссертационӣ ба идиомаҳои тавсифӣ баҳшида шудааст. Хусусиятҳои маъноии идиомаҳои тавсифӣ муайян карда шудааст, ки аз ҳафт банд иборат аст. Ҳар як банд бо вижагиҳои худ таҳлил шуда, бо далелу мисолҳои нав тасбит шудааст.

Дар зерфасли алоҳида фраземаҳои тавсифӣ аз назар гузаронида шудаанд. Осори илмӣ оид ба масъалаи мазкур таҳлил шуда, баъзе фикрҳои нав пешниҳод шудаанд. Дар асоси таҳлили маводи дастрасшуда муаллиф ду навъи фраземаҳоро пешниҳод менамояд: 1. Фраземаҳои тавсифие, ки дар онҳо ҷузъи якуми воҳиди фразеологӣ ба маънои аслии луғавӣ истифода шуда, ҷузъи дуюм бо маънои маҷозӣ меояд. 2. Фраземаҳои тавсифие, ки ҷузъи аввали онҳо ба маънои маҷозӣ омада, ҷузъи дуюм ба маънои аслӣ меояд.

Фраземаҳои тавсифӣ дар қолаби маҳсуси ибораҳои исмии изофӣ сохта шуда, ба вазифаи ҷузъҳои асосӣ ва дуюми онҳо бештар исму сифатҳо ба кор бурда мешаванд. Дар ғаслҳои минбаъда хусусиятҳои гуногуни маъноии воҳидҳои фразеологии тавсифӣ дар ифодаи маъноҳои мағҳумӣ, эҳсосотӣ, маънои эҳсосотии мусбат ва манғӣ, ифодаи образ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Аз натицаи таҳқиқот дар охири ҳар як боб натиҷагирий мешавад ва ҳар як боб дорои ҷадвалҳои гистограмма ва диаграмма мебошад, ки дар онҳо вазъи амалкард ва корбурди ибораҳои фразеологии тавсифӣ аз рӯйи алломатҳои гуногун нишон дода мешавад, ки хулосаю натиҷагириҳои муаллифро тақвият баҳшидаанд.

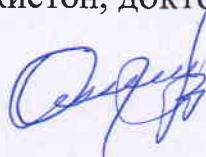
Диссертасияи Убайдуллоева Мавзунахон Азамовна дар мавзӯи “Ибораҳои фразеологии тавсифӣ” дар забони адабии муосири тоҷикӣ (дар асоси маводи насри бадеӣ)” дорои навғонии илмӣ буда, арзиши муайянӣ назариявию амалӣ дорад. Бори нахуст дар диссертасия ҳусусиятҳои асосии тавсифҳои фразеологӣ, соҳтор ва қолабҳои онҳо, мансубият ба ҳиссаҳои нутқ, гурӯҳҳои маъноии онҳо - фраземаҳо ва идиомаҳои тавсифӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд Масъалаҳои ифодаи образ, маъноҳои мағҳумӣ ифодаи образнок ва эҳсосотӣ дар ибораҳои рехтаи тавсифӣ бори аввал ба риштаи таҳқиқ кашида шудаанд.

Мавзӯи таҳқиқоти диссертасионӣ “Ибораҳои фразеологии тавсифӣ” дар забони адабии муосири тоҷикӣ (дар асоси маводи насри бадеӣ)” ба шиносномаи ихтисоси доктори фалсафи (PhD) доктор аз рӯйи ихтисос дар кафедраи забони адабии муосири тоҷикии факултети филология, аз рӯйи ихтисоси 6D 020500 – Филология”, 6D 020502 - Забони тоҷикӣ мутобиқат мекунад.

Дар баробари ин диссертасияи мазкур баъзе камбуниҳо ва ҷиҳатҳои баҳснокро низ дорад, ки зикри чанде аз онҳоро ҷоиз медонем:

1. Дар баробари воҳидҳои фразеологӣ афодаи маҷозӣ низ мавҷуданд, ки аз ибораҳои фразеологӣ тафовут доранд. Ба ин ҷиҳати масъала дар диссертасия таваҷҷӯҳ зоҳир нагардидааст.
2. Фасли якуми боби сеюми диссертасия (Идиомаҳои тавсифӣ) ба автореферат мувофиқат намекунад (с.24- 25).
3. Таҳлили рақамҳои гистограмма ва диаграмма, ки дар охири ҳар як боб оварда шудааст, анҷом дода нашудааст. Рақамҳои авардашуда он кадар возеҳ нестанд. Хуб мешуд, ин рақамҳо тавзеҳ меёфтанд ва сабабҳои гуногуни оморӣ таҳлил мешуд.
4. Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда нопурра. ба назар расида, вазифаҳои таҳқиқро ба хотир меоранд (с.11)
5. Дар диссертасия ва автореферат баъзе ғалатҳои имлой, таҳникий ва ноҳамвориҳои услубӣ ба мушоҳида мерасанд (с. 24,25. 46, 48).

Эродҳои зикршуда ба ҳеч ваҷҳ арзиши илмии диссертатсияро коҳиш намедиҳанд. Диссертатсияи Убайдуллоева Мавзунахон Азамовна дар мавзуи “Ибораҳои фразеологии тавсифӣ дар забони адабии муосири тоҷикӣ (дар асоси маводи насрӣ бадеӣ)” кори мукаммали таҳқиқӣ буда, дорои навғонӣ, арзиши назариявӣ ва амалӣ мебошад. Диссертатсия дар ҷаласаҳои кафедраи забони адабии муосири тоҷикӣ ва Шурои олимони факултети филологияи ДМТ мухокима ва би ҳимоя пешниҳод шудааст. Аз рӯйи мавзӯъ дар конференсияву семинарҳои илмӣ диссертант суханронӣ намудааст. Мақолаҳои чопшуда ва автореферати диссертатсия ба мундариҷаи диссертатсия мувофиқат мекунанд. Кори диссертационии Убайдуллоева Мавзунахон Азамовна дар мавзуи “Ибораҳои фразеологии тавсифӣ дар забони адабии муосири з тоҷикӣ (дар асоси маводи насрӣ бадеӣ) тадқиқоти мукаммал оид ба яке аз масъалаҳои сарвати фразеологии забони тоҷикӣ ба шумор меравад ва ба талаботи Низомномаи Комиссияи Олии Аттестационии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ буда, ҷиҳати дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D020500 – Филология (6D020502 – Забони тоҷикӣ) шоиста мебошад.

Сарҳодими илмии шуъбаи забонҳои
помирии Институти илмҳои гуманитарии
ба номи Б. Искандарови Академияи миллии
илмҳои Тоҷикистон, доктори илмҳои
филологӣ Н. Офаридаев

Имзои Офаридаев Назриро тасдиқ мекунам:

Сардори Шуъбаи кадрҳои Институти илмҳои
гуманитарии ба номи Б.Искандарови АМИТ

Х. Наврузова

Суроғ: 736000, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ВМКБ

Шаҳри Хоруғ, к. У. Ходоров, 4, Тел: +(992) 93 9314032

E-mail: ofarida_n@mail.ru.

«7» марта соли 2023